

BÖYÜKLÜYÜN QƏDRİNİ BİLƏNLƏRƏ

Bir qayda olaraq insanlar şəhərləri, ölkələri ilə tanınırlar. Məsələn, Puşkin, Lermontov, Dostayevski, Çexov, Tolstoy, Qorki Rusiya ilə, Napoleon Bonapart, XV Lüdo-viq, Viktor Hüqo Fransa ilə, Bethoven, Kant, Nitşe Almaniya ilə, Şekspir, Cek London, Vilson İngiltərə ilə tanınırlar. Amma az da olsa, bəzən ölkələr, şəhərlər, kəndlər insanlarla tanınır, məşhurlaşır. Naxçıvan kimi. Doğulduğu şəhərin yaşı beş min ildən çox olsa da onu daha çox yetişdirdiyi, bəslədiyi, böyütdüyü insanlarla tanıyırlar - Əcəmi Əbubəkir oğlu, Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Bəhrüz Kəngərli, Ulu Öndər Heydər Əliyev kimilərlə. Adları çəkilən şəxsiyyətlərin hər biri qədim Naxçıvana bir qat artıq şöhrət gətirmiş, onu şərəfləndirmişlər. Bunların hər biri haqqında cild-cild kitablar yazılıb, yazılır, yazılacaqdır. Amma biz onlardan biri haqqında danışacağıq - Hüseyn Cavid haqqında. O, doğulub böyüdüüyü Naxçıvanı, Əlixan məhləsini, özündən sonra bu məhəllədə, bu şəhərdə fəaliyyətə başlayan müəssisələrlə də, eyni ilə Hüseyn Cavid adına məktəb, küçə, kənd, məqbərə və daha necələri kimi. Bunların arasında bir mədəniyyət ocağı da var, ən gənc, amma ən yaxın - Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi.

9 iyun 1984-cü il. Naxçıvanın ədəbi-mədəni həyatında yeni bir səhifə yazılır. Yarım əsrə yaxın bir keçmişdə Azərbaycan tarixindən silinib atılmağa çalışılan bir şəxsiyyətin, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının dahilərindən biri, Stalin represiyasının qurbanlarından olan Hüseyn Cavid əfəndinin ev-muzeyi açılır.

Muzeyin açılışı çox təntənəli qeyd edilir. Azərbaycanın xalq yazıçısı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Mirzə İbrahimov, xalq yazıçısı Hüseyn Abbaszadə, görkəmli ədəbiyyatşünas tənqidçi Qulu Xəlilov, akademik Bəkir Nəbiyev, xalq artisti Vera Şirye, əməkdar artistlər Hamlet Xanızadə, Ramiz Məlikov, Əminə Yusifqızı və Hicran Məhbaliyeva, həmçinin qonşu respublikalardan gəlmiş qonaqlar - Özbəkistan SSR-in Xalq Yazıçısı Səid Əhməd, Ukraynanın Xalq Aristi Anna Nikolaya, Litva SSR-dən gəlmiş yazıçı Pro-nas Raşşyus, Gürcüstan SSR-dən Roman Miminov və Süleyman Süleymanov və başqaları iştirak edirlər.

Keçən əsrin 80-ci illərini Azərbaycanın XX əsr intibah dövrü adlandırsaq, səhv etmərik, çünki bu onillik sözün həqiqi mənasında XX əsrin qanlı-qadalı ilk onilliklərindən çırpınıb çıxmaq, özünü toplamaq və irəliyə doğru sıçramaq dövrü olmuşdu. "İnqilab" adlandırılan, əslində dünyanın alt-üst olduğu əsrin ilk iki onilliyi, kollektivləşmə və islahatlar adı ilə keçən sonrakı iki qanlı onillik, bundan sonra gələn və yalnız İblisin hökmranlığı deyə biləcəyimiz, represiya və müharibələrlə tarixin qan yaddaşına çevrilən 30-40-cı illər və nəhayət, bəşəriyyətin özünə gəlməsi üçün keçən üç onillik.

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq xalqımızın yaşadığı faciə 80-ci ildən, Dahi Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan KP MK-nın Birinci Katibi - Azərbaycanın birinci şəxsi seçilməsindən sonra başa çatdı və bundan

sonra bir çox islahatlar kimi, həm də hafizə bərpası ilə yeni bir mərhələyə qədəm qoydu. Məhz həmin dövrdə Cəlil Məmmədquluzadə, Firudin bəy Köçərli, Mirzə Ələkbər Sabir, Molla Pənah Vaqif, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Üzeyir bəy Hacıbəyov, Ruhulla Axundov, Ülvi Rəcəb, Tağı Şahbazi, Hüseyn Cavid və onlarla başqa ədəbiyyat, mədəniyyət, incəsənət xadimləri yeni sovet nəslinin pozulmuş, silinmiş hafizəsinə yazılmağa başladı. Əsərlər nəşr edildi, səhnəyə qoyuldu, ekranlaşdırıldı, heykəlləşdi...

Azərbaycan xalqı, daha sonrakı illərdə artıq SSRİ adlanan böyük coğrafiya Azərbaycanın XX əsr nəhənglərini, o cümlədən də, bu nəhənglər içərisində nəhəng olan Hüseyn Cavid özü üçün kəşf etməyə başladı. Hüseyn Cavid silmək, məhv etmək, yox etmək, onu və onun kimiləri yox etməklə özlərini var etməyi planlaşdıranların arzusu içlərində qaldı.

1956-cı ildə ölümündən sonra hüquqi bəraət alan Hüseyn Cavid həqiqi, mənəvi bəraətini Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin ilk illərində - 1980-ci ildə aldı. Onun birbaşa tapşırığı əsasında 1980-ci ilin axırları və 1981-ci ilin əvvəllərində H.Cavidin 1919-cu ilədək fasilələrlə yaşadığı Naxçıvan şəhərinin qədim Əlixan məhləsində, Bazar çayının kənarındakı evdə təmir işləri aparılaraq ədəbin ev muzeyinin təşkili işinə başlanıldı. 1981-ci ilin iyul ayının 21-də isə Heydər Əliyevin Hüseyn Cavidin anadan olmasının 100 illiyi haqqında verdiyi və imzaladığı Azərbaycan KP MK-nın 1980-ci il 25 dekabr tarixli qərarı və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 1981-ci il 13 fevral tarixli müvafiq sərəncamı Hüseyn Cavidin ev muzeylərinin təşkil olunması üçün əsas oldu. Beləliklə, 30 il əvvəl verilən bir qərar Azərbaycan ədəbi, mədəni, fikir tarixində xüsusi yeri olan Muxtar

Respublikanın mədəniyyət ocaqlarının sırasına daha bir müqəddəs ocaq - Hüseyn Cavidin ev-muzeyini əlavə etdi. Cavid əfəndinin ev-muzeyi oldu.

Hüseyn Cavidin ev-muzeyi xalqa, müasir və gələcək nəsillərə bu şəxsiyyəti tanıdacaqdı, Azərbaycanın keçmişini, bu gününü və gələcəyini tanıdacaqdı

Ev-muzey mədəniyyət abidələri arasında xüsusi yeri və rolu olan bir ocaqdır. Ev-muzey aid olduğu şəxsin həyat aynasıdır, bura gələnlər onun doğulub boya-başa çatdığı hər qarışda təkcə onun deyil, onun atasının, baba-nənəsinin, qohum-əqrəbələrinin da nəfəsini duyur, səsinə eşidirlər. "Bax, o, burada doğulmuşdur, burada ilk addımlarını atmış, burada, bu qabda yemək yemiş, paltarlarını bu dolabda saxlamış, bu pəncərədən həyatın realıqlarına baxmışdır. Hələ bu xalqa! Onun üstündə nə nə ona hansı nağılları danışmış, baba ona hansı nəsihətləri etmişdir... O, anasının bu samovarda qaynatdığı çayı bax, bu stəkində ləzzətlə içmiş, heyətdəki bu tut ağacına çıxmış, anası "Aşağı en, indicə yıxılacaqsan!" deyər fəryad etmişdir..." Bax, bu masa, bu qələm, bu mürekkəb qabı gecələr sübhədek onun iztirablarını kağıza köçürmüş, bu lampa onun qələminin gəzdirdiyi kağızın üzərinə işıq salmışdır.

Bu xəyalları daha da genişləndirmək, çoxaltmaq olar. Amma hər şeydən əvvəl, ev-muzey adını daşdığı şəxsin hansı xalqa, hansı mədəniyyətə, hansı ölkəyə məxsus olduğunu əks etdirir. Buna görədir ki, Hüseyn Cavid ev-muzeindən başqa, Ulu Öndər Heydər Əliyevin diqqəti və qayğısı sayəsində qədim Naxçıvanın XX əsr tarixinin ən böyük şəxsiyyətlərinin - ədəbiyyatımızın korifeylərindən Məmməd Səid Ordubadinin, Cəlil Məmmədquluzadənin, nəhəng sərkərdə Cəmişid Naxçıvanskiyin, böyük rəssam Bəhrüz Kəngərliyin ev-muzeyləri də açılmış, tariximizə, onun böyük şəxsiyyətlərinə şahidlik edirlər. Bu muzeylər bizi qədim Gəmiqaya, Atabəylər dövlətinin tarixi abidələri Mömnə-Xatun, Yusif ibn Küseyrlə, onların müəllifi, dahi memar Əcəmi Əbubəkir oğlu Naxçıvanı ilə, Qarabağlar türbə kompleksi

ilə, monqol-tatar hücumunun şahidi Köhnə qala ilə, orta əsrin mütəfəkkiri Nəimi ilə birləşdirir, yaxın və uzaq keçmişimiz arasında körpü qurur, bizi minilliklərə aparır, gen yad-daşımızı təzələyirlər.

Hüseyn Cavid əfəndinin ev-muzeyinə gəldikdə, bu barədə bir qədər ətraflı danışmaq, onun həyat vəsiqəsi almasında xidməti olanlara da vəfa borcumuzu - yad etməmiş lazımlar gəlir

Hər şeyin, hər işin başlanğıcı ən çətin dövrdür. Bu baxımdan Cavid əfəndinin ev-muzeyinin təşkili işi də istisna deyildi, bəlkə də digər muzeylərin açılmasından da çətin idi. Bu çətinliyi Stalin represiyası illərini yaşamayanların təsəvvür etməsi çox çətindir. Represiya təkcə insanı məhv etməklə kifayətlənmir, bununla doymurdu, onun yaxınlarını, dostlarını, tanışlarını, evini, əşyalarını, onun adı ilə bağlı olan hər şeyi doymayan əjdaha kimi udur, yer üzündən silir, yox edirdi. Cavid əfəndi üçün də bu istisna deyildi. Amma onun bunda "bəxti gətirmişdi" ki, Cavid əfəndi özü olmaqdan çıxmış, çox gizli və təhlükəli də olsa, başqalarının - sevnələrinin hafizələrində, həyatında yaşamağa başlamışdı. Bu baxımdan ev muzeyin təşkili çətin də olsa, mümkün görünürdü.

Muzey ekspozisiyasının mövzu-tematik planı Azərbaycan Elmlər Akademiyası İncəsənət İnstitutunun əməkdaşı, teatrşünas Tamilla Təhmasibə həvalə olunmuşdu, bədii tərtibatı isə Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən "Muzeylərin və sərgilərin bədii tərtibatı və layihələşdirilməsi" emalatxanası tərəfindən icra olunurdu.

Muzeyin yaradılması ərəfəsində şairin qızı, Azərbaycan Dövlət Teatr Muzeyinin direktoru Turan Cavidin çox böyük köməyi oldu. O həm muzey otaqlarının qurulması və tərtibatında dəyərli məsləhətlər vermiş, həm də Cavidin əsərlərinin ilk nəşrlərini - "Keçmiş günlər", "Şeyda", "İblis", "Topal Teymur", "Uçurum", bunlardan əlavə də 100-ə yaxın foto-şəkillər, sənədlər və xatirə əşyalarını muzeyə hədiyyə etdi.

Cavidlə əlaqələr müxtəlif sənədlər, foto-şəkillər, qəzet və jurnal materialları, kitablar, xatirələrin əldə edilməsində Cavid əfəndinin yaxın dostu olmuş, görkəmli ədəbiyyatşünas alim Əziz Şərifin xüsusi rolunu qeyd etmək yerinə düşər. Onun 1983-cü ildə ev-muzeyə təqdim etdiyi hədiyyə özünün 1977-ci ildə çapdan çıxmış və üzərində avtoqrafı olan "Keçmiş günlərdən" kitabından və bir dəftərdən ibarət idi. Məktubda deyilirdi: "... Məndə qalan birçə bu dəftərdir ki, vaxtilə mən Cavidin atama yazdığı məktubların surətini oraya köçürmüşəm. Bu dəftər mənim üçün nə qədər qiymətli olsa da, onu unudulmaz dostum və böyük qardaşımın ev-muzeyinə göndərməyi mümkün bildim".

Vaxtı ilə Cavidin qonşusu və tələbəsi olmuş professor Əli Sultanlının bacısı Bətulə xanımın muzeyə hədiyyə etdiyi, üzərində müəllifin avtoqrafı olan 1924-cü ildə nəşr olunmuş "İblis" əsəri ev-muzey üçün çox qiymətli idi.

Həmin ərəfədə akademik Məmmədcafər Cəfərova, professor Abbas Zamanova, Yaşar Qarayevə, görkəmli jurnalist, tədqiqatçı